

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Інститут соціальних наук
Науково-методичний центр
світоглядної освіти молоді

Роман Антонович Арцишевський

Бібліографічний покажчик

Луцьк – 2011

УДК 016:1(092)

ББК 91.9:87

Р 69

Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 12 від 30 червня 2011 р.)

Упорядник і автор вступного слова – доктор біологічних наук, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки І. Я. Коцан.

Роман Антонович Арцишевський : біобібліогр. покажч. [Текст] /
Р 69 упоряд. і авт. вступ. сл. І. Я. Коцан. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі
Українки, 2011. – 60 с.

Видання надруковано з нагоди 65-річчя з дня народження, 50-річчя трудової і 40-річчя науково-педагогічної діяльності члена-кореспондента НАПН України, доктора філософських наук, професора Романа Антоновича Арцишевського. Висвітлено основні віхи життя і творчості, наукового та педагогічного пошуку вченого, його літературної, журналістської та редакторської роботи.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів, загалу читачів.

УДК 016:1(092)

ББК 91.9:87

© Коцан І. Я. (упорядкування), 2011

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2011

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2011

ПРИВІТАННЯ

Шановний Романе Антоновичу!

Від Президії Національної академії педагогічних наук України і від мене особисто прийміть щирі сердечні вітання з Вашим ювілеєм. Як видатний український педагог, учений, автор цікавих підручників Ви здобули шану і визнання серед освітянської та наукової спільноти. Нехай тепло, затишок родинної оселі надійно захищає Вас від негараздів, а в майбутньому на Вас чекає ще багато наповнених корисними справами, земними радощами років. Бажаємо Вам успіхів у всіх справах, починаннях. Вас нагороджено медаллю Академії Григорія Сковороди.

З повагою

президент Василь Кремень

09.07.2011 року

ВСТУПНЕ СЛОВО УПОРЯДНИКА

Ця книга про людину, яка півстоліття засівала мудрим і добрим науково-педагогічну ниву, плекала сад Науки, творила нові ідеї в шкільній педагогіці. Це український філософ, педагог, учений, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки Роман Антонович Арцишевський.

Життя й наукова діяльність Р. А. Арцишевського є яскравим прикладом того, чого може досягти у своєму житті людина – талановитий науковець-гуманіст, улюбленець багатьох вихованців, чудовий лектор!.. Його життєвий досвід, науковий доробок, викладацька праця, пошуково-дослідницька діяльність варті наслідування й того, щоб про нього знали люди, читала студентська молодь.

Зі сторінок книги ми черпаємо цікаві відомості про життя вченого, про його тернистий і важкий шлях від звичайного хлопчика до академіка. Його Роман Антонович пройшов із гідністю, честю, освітлюючи своїм теплом, мудрістю, щирістю та душевністю дорогу для інших. Головне життєве кредо науковця – “спіши творити добро!” Саме тому й іспит на людську чуйність і доброту Роман Антонович традиційно складає на “відмінно”.

На думку Р. А. Арцишевського, найбільше щастя кожної людини – дарувати іншим плоди свого розуму, своїх знань та вмінь. Звідси й величезний творчий доробок: наукові та науково-методичні праці, підручники, хрестоматії, літературні публікації, які є підґрунтям для становлення креативної педагогіки, філософії життя, розвитку нових педагогічних технологій.

Наукова спадщина Р. А. Арцишевського спрямована на виховання Людини, її почуттів, переконань, оскільки саме вони є основою світогляду, зрілості, громадянської значимості кожної особистості. Особливу увагу вчений приділяє підготовці вчителів – скульпторів дитячих сердець, удосконаленню сучасної школи, яка має стати домом великої радості для учнів, місцем формування гуманістичних ідеалів і цінностей.

Невпинний політ Р. А. Арцишевського до знань, до висот науки, до трудової майстерності, його вміння з любов'ю, увагою та великою повагою ставитися до людей, зі щирим серцем іти до студентів, працювати на совість, не знаючи втоми й перепочинку, є взірцем служіння своєму народу та Україні.

Творчих Вам успіхів і натхнення, нових ідей та думок!

Ректор

Волинського національного університету
імені Лесі Українки

професор І. Я. Коцан

ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

- 1946** народився 9 липня в робітничій сім'ї в м. Ківерці Волинської області
- 1959** почав писати вірші і друкуватися в Ківерцівській районній газеті “Ленінський шлях”
- 1961** після закінчення восьмирічки розпочав трудову діяльність і продовжив навчання у вечірній школі робітничої молоді
- 1964–1969** студент факультету журналістики Московського державного університету імені М. В. Ломоносова
- 1969–1970** літературний редактор редакції Ногінської міської газети “Знамя коммунизма” (Московська область)
- 1970** одружився з Іриною Петрівною Тимошенко
- 1971–1972** викладач кафедри філософії Московського авіаційно-технологічного інституту
- 1972–1973** співробітник науково-дослідної соціологічної лабораторії Московського державного університету імені М. В. Ломоносова
- 1973** народилася перша донечка Маргарита
- 1973–1979** старший редактор групи з проблем підручника головної редакції видавництва “Просвещение” (Москва)
- 1979** захистив кандидатську дисертацію з філософії на тему “Світогляд у структурі суспільної свідомості” у Московському державному педагогічному інституті імені В. І. Леніна
- 1979** старший викладач, (1984) доцент, (1984–1986) старший науковий співробітник, (1986) професор, (1987–1991) проректор з наукової роботи Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки
- 1988** захистив докторську дисертацію з філософії на тему “Світогляд як суспільне явище” в Інституті філософії АН СРСР
- 1988** народилася друга донечка Оленка
- 1991** нагороджений медаллю А. С. Макаренка Міністерства народної освіти України
- 1991–1994** проректор з навчально-експериментальної роботи, керівник Республіканського центру світоглядної освіти молоді ЛДПІ імені Лесі Українки

- 1994** обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України
- 1994–2002** директор Інституту соціальних наук ВДУ імені Лесі Українки
- 1996** нагороджений знаком Міністерства освіти України “Відмінник освіти України”
- 2003** обраний дійсним членом Міжнародної академії педагогічних і соціальних наук (Москва)
- 2002–2009** завідувач кафедри філософії та релігієзнавства ВДУ (ВНУ) імені Лесі Українки
- 2005–2007** проректор з наукової роботи ВДУ імені Лесі Українки
- 2006** нагороджений знаком АПН України “Ушинський К. Д.”
- З 2007** керівник Науково-методичного центру світоглядної освіти молоді ВНУ імені Лесі Українки
- 2008** присвоєно почесне звання “Заслужений діяч науки і техніки України”
- 2010** нагороджений заохочувальною відзнакою ВНУ імені Лесі Українки “Золотий нагрудний знак”
- 2011** нагороджений медаллю НАПН України “Г. С. Сковорода”

ДЕЩО ПРО СЕБЕ

Я народився 9 липня 1946 року у містечку Ківерці Волинської області. Час був голодний, сім'я вже мала двох дорослих дітей, і всі тулилися у комунальній комірчині, в якій поміщалися тільки ліжко, сундук (на якому теж спали) і стіл. Тому мама, як мені потім розповідали, пішла за порадою до ворожки, а та сказала, що їй, можливо, ще доведеться доживати свій вік із майбутньою дитиною (так воно майже і сталося). Завдяки цьому я й з'явився на світ.

Мої батьки родом з Холмщини, де вони жили з діда-прадіда. Під час Першої світової війни чотири роки перебивалися біженцями у Саратовській губернії в Росії. А у 1945 році, як і всі інші холмщаки, були примусово переселені у південні степи України (Миколаївську область), звідки правдами і неправдами поверталися ближче до рідної землі – на Волинь.

Мій тато – Антон Романович (1907–1979) – із багатодітної родини Арцишевських. (Це прізвище, як засвідчують польські джерела, походить із часів Грюнвальдської битви, двадцятирічний учасник якої – мій пращур – за хоробрість був посвячений польським королем у лицарі й отримав у володіння маєток у Прусах, який називався Арцишев, а його володарі – Арцишевськими). На початок 30-х років у родині залишилися лише шестеро з дванадцяти дітей, а інші померли від голоду й хвороб під час поневірянь біженців по чужині.

Дід – Роман Іванович – хоча й був не надто заможний, але прагнув дати всім дітям освіту. Вже в 20-ті роки в його великому будинку на хуторі поблизу Цицова розташувалася філія “Рідної хати”, яка займалася поширенням української культури. Та у ній займалися не тільки просвітництвом, а й, як тоді казали, “бавилися у політику” – боролися за національне і соціальне визволення українців. За це один із батькових братів – шістнадцятирічний Роман – був заарештований і закатований пілсудчиками.

Ще один старший брат Павло, щоб уникнути арешту й ув'язнення, змушений був зі своєю майбутньою дружиною Ганною перетнути кордон із СРСР. Пізніше він закінчив військовий інститут у Москві, служив на Далекому Сході у Блюхера, а у 1937 році, як і багато лю-

дей у той час, був заарештований тільки за те, що слухав у компанії молодих офіцерів якийсь анекдот і не доніс на своїх товаришів.

Середній брат Василь, який, як і Павло, був одним із кращих учнів у школі в Холмі, “відсидів” шість років “за політику” у тюрмі (де, до речі, зумів вивчити три іноземні мови), а під час Другої світової війни був активним учасником підпільного Руху народного опору. За його дорученням сестри – Пауліна і Ганка – та інші родичі, у тому числі й мої батьки, під загрозою смертної кари з боку окупаційних німецьких властей, допомагали в’язням концтаборів, переховували і виходжували поранених бійців і офіцерів Червоної армії, а потім переправляли їх до партизанів.

Моя мама – Ольга Павлівна (1913–1989) – з родини Сидорчуків. Її батько – Павло Кузьмович, який жив неподалік від Арцишевських, – двічі їздив на заробітки в Америку (працював там на шахтах), щоб прикупити землі. Став досить заможним, але був дуже заощадливим. Щоб “зекономити” на наймитах, одного разу пішов з хабарем до вчителя і попросив дати довідку про те, що його дві малолітні дочки – Надія і Ольга, які рано після смерті матері залишилися напівсиротами, “не здатні до навчання”. Проте вчитель сказав, що діти дуже здібні (мама, навіть пасучи корови, брала із собою книжки Шевченка, а пізніше й сама почала складати вірші) та обов’язково повинні вчитися і дав дідові такого прочухана, що той із соромом згадував цей “урок” до кінця життя. Він похований у селі Пальче, де до останнього працював сторожем на колгоспній фермі. Вже після того, як його не стало, я взнав, що під час війни він переховував на своєму млині і врятував від смерті єврейську сім’ю. Сам він ніколи про це не згадував, очевидно, вважаючи свій вчинок звичайною людською справою.

Коли я народився, в сім’ї були вже п’ятнадцятилітня сестра Ліда (1931–2009), яка змушена була після мого народження піти на роботу лаборантом у Ківерцівську санепідстанцію, де й допрацювала до пенсії, і молодший від неї на два роки брат Євген (1933–1974), який, закінчивши Львівський гірничий технікум, працював інженером у Донецькій області, а потім – у Луцьку. Він з дитинства цікавився технікою, трагічною жертвою якої й став, загинувши внаслідок автокатастрофи.

Я був наймолодшим у нашій великій родині, тому мною потрохи опікувалися майже всі мої родичі. А найбільше займалася мною справжня берегиня родини Арцишевських – бабуся Марія. Вона водила мене в церкву і навчила молитися, знала безліч старовинних пісень, казок і приказок і як нескінченну чарівну казку могла переказувати Святе письмо, хоча ніколи сама не читала Біблію, бо була неписьменною. Від неї я багато дізнався про нашу родину і майже всіх наших родичів, про звичаї і віру поляків, росіян, німців, євреїв, колоністів-чехів, які жили поруч з “нашими українцями” і з якими вони приятелювали. Жодного поганого чи зневажливого слова я ніколи не почув від неї про якусь іншу націю. На все життя мені запам’яталися її прості слова, як про щось таке, що не може викликати жодного сумніву, про те, що “ми ніколи не зрікалися своєї віри і мови”. Вона завжди була до всіх дуже привітною, роботящою і доброю, від усіх хвороб лікувала своїх близьких різними травами, мала міцне здоров’я і дожила б, мабуть, до сотні, а то й більше років, якби не зламала зненацька, доглядаючи вертлявих правнуків, стегно, яке так і не зрослося... Цей світлий образ “бабці Марії”, яку знайомі називали по чоловікові “Романихою”, я проніс у своїй душі, як ікону, через усе життя.

У школі я вчився добре, хоча спочатку мені дуже важко давалися читання, чистописання і малювання. У сім’ї, коли був час, любили читати всі, але особливо – тато. І для мене теж з перших класів і на все життя читання стало найулюбленішим заняттям, а книжка – найбільшою цінністю.

Учителі в нашій школі працювали дуже досвідчені (багато з них – колишні фронтовики), тому вчитися було цікаво. Я записувався у всі гуртки, хоча найбільше цікавився літературою, займався всіма видами спорту (найулюбленішим, звичайно, в нас був футбол), і на все вистачало часу (очевидно тому, що не було телевізора).

Вдома теж постійно треба було щось допомагати робити: заготовляти, рубати й складати дрова, різати січку, громадити сіно, садити, обгортати і копати картоплю, пасти корову чи кіз, годувати кролів і багато іншого. Звичайно, тоді домашні справи нерідко йшли у розріз з моїми бажаннями пограти у футбол чи покататися на ковзанах або

лижах, але, як я зрозумів пізніше, батьки мене свідомо привчали до праці, і за це їхнє “трудове виховання” я вдячний їм усе життя.

Влітку ми – діти – майже весь час проводили в лісі (збирали ягоди і гриби, “тарзанили”), а вечорами любили приходити у циганський табір, який щороку розташовувався недалеко від нашого міста, де товаришували (билися і мирилися) з ровесниками циганчатами, допомагали ковалям роздмухувати горни, спостерігали, як готують їжу, розкачуючи на колінах тісто, циганки, зачаровано до пізньої ночі слухали їхню музику (мені особливо подобалися скрипалі) і пісні.

З 6-го класу я почав писати вірші і друкуватися в районній газеті. В її редакції тоді працювало чимало молодих талановитих журналістів. Я був постійним учасником засідань літературної студії, яку очолювала тоді майбутня відома письменниця Маргарита Малиновська і в яких брали участь, окрім журналістів, також вчителі й робітники – люди різного віку, які любили українську поезію і пробували щось писати й самі. Тарас Губалюк (наш сусід по комунальній квартирі) на прикладі “Мартина Ідена” Джека Лондона розказував мені, як писати “цікаво”. А Микола Богуш – тоді ще зовсім молодий і гарний парубок, але вже досвідчений і талановитий журналіст – розкривав переді мною таємниці газетних жанрів, особливо – його “улюбленого коника” – репортажу. Це теж була дуже хороша й потрібна школа, і я щиро вдячний їй майстрам-вчителям.

Я вже згадував, що вчився добре (легко і з задоволенням), але з поведінкою в мене не завжди було гаразд. Міг вступити у дискусію з досвідченим учителем, вважаючи, що він занижив оцінку моєму товаришеві, якому я допомагав підготувати урок; міг “пропартизанити” декілька днів шкільних занять у чарівному осінньому лісі (особливо, коли треба було швидко дочитати якусь цікаву книжку) і підбити на це деяких своїх однокласників; міг потрапитися (і не раз попадався) з куривом або порушити ще якісь обов’язкові для учнів шкільні правила. Правда, я ніколи не “відбріхувався”, брав тільки на себе і визнавав свою провину, намагався мужньо (хоч і без великої приємності) пережити всілякі покарання. Очевидно, давався взнаки підлітковий максималізм. А коли почав ходити зі старшими товаришами на танці і закохався в “музу”, то відчув себе зовсім дорослим і, щоб не гаяти час за партою, вирішив влаштуватися на роботу.

Та була ще одна, більш серйозна причина мого рішення розпочати трудове життя. Великий тодішній “реформатор-керманіч” – М. С. Хрущов, який пообіцяв, що “нинішнє покоління буде жити при комунізмі” (і багато хто, особливо з молоді, в це повірив), “мудро” вирішив, що продовжувати навчання після закінчення середньої школи мають право тільки ті, хто два роки пропрацював на виробництві або відслужив в армії. Тоді я й прийняв рішення перейти у вечірню школу (СШРМ) і до отримання атестата зрілості заробити трудовий стаж. Пізніше так вчинили і багато моїх однолітків. Але в той час влаштуватися на якусь роботу в Ківерцях було дуже не просто.

Я обійшов усі підприємства, але всюди отримав відмову. І цьому, знов-таки, посприям Микита Сергійович – при ньому чи ним самим було видано якийсь указ про те, що молоді люди до 16 років можуть працювати тільки по 4 години в день. А кому були потрібні такі робітники?

Допоміг “блат”. Зайшов у редакцію газети і розповів про свої поневір'яння у пошуках роботи. Тарас Олексійович Губалюк зателефонував директорові Ківерцівського держлісгоспу В. Ф. Савичу і наступного дня я був прийнятий різноробочим-будівельником, отримав довідку з місця роботи, щоб здати документи у вечірню школу.

На “блатній” роботі доводилося працювати по 10–12 годин у день, бути і “бетономішалкою” і “краном”. Платили копійки (я на свою зарплату не зміг купити навіть гітару, на якій мріяв навчитися грати). Зате навчився від майстрів класти цеглу і штукатурити. А коли через рік отримав паспорт, то (теж не без “блату”) зміг влаштуватися на “справжнє” підприємство – у машинні майстерні (ЦРММ), де “реанімували” витягнуту з боліт Сибіру чи Півночі техніку. Тут я освоїв ще дві робітничі спеціальності: автослюсаря і газозварювальника.

“Заробивши” стаж і отримавши атестат зрілості, я розраховувався з роботи та наступного дня після випускного вечора взяв на плечі рюкзак і пішов у Москву. Деякі родички навіть плакали й умовляли “не робити дурниць”. Мама теж дуже переживала. А тато мовчки просидів біля мене всю ніч, а під ранок сказав: “Ну що ж, сину, може тобі видніше” і вийшов з хати. А я, дійсно, вже добре знав, чого хочу

і куди йду. Я йшов вступати у єдиний тоді в Союзі Московський літературний інститут імені Максима Горького, а по дорозі мені дуже хотілося побачити світ, “справжнє життя”. Мій шлях, намічений по карті, пролягав переважно через Білорусію.

Це було літо 1964 року – сорокаріччя визволення Білорусії, в якій тоді ще було багато учасників війни. Але жили вони дуже бідно, пільг ніяких не мали і терпіли від місцевого начальства одні утиски. Після війни колишніх партизанів, прийнятих під час визволення у діючу армію, пограбували: якийсь київський банк, де зберігалася їхня платня за роки війни, раптом чомусь “збанкрутував”, тимчасівки, які вони ставили замість спалених хат, щоб було де сховатися від негоди, поки збудують нове житло, так і залишилися їхніми постійними хоромами, бо не було ні грошей, ні лісу на щось краще. “Хіба ж ми думали, що будемо отак жебракувати, вигравши таку війну?!” – ці гіркі слова доводилося чути не від одного з них.

Я ходив від села до села, слухав і записував спогади колишніх партизанів, маючи намір їх пізніше опублікувати. Вражали безмежна доброта людей і їхня наївна віра у “доброго царя”. “Ти будеш у Москві, побачиш наших керівників, то розкажи їм, як ми тут бідуємо. Вони ж, певно, про це й не знають”, – зверталися з проханням вони. І я обіцяв, хоча й сам не знав, що мене там чекає.

Під час подорожі я зустрічався з багатьма цікавими людьми, дізнавався про різні людські долі. В одному містечку потрапив навіть на зустріч колишніх в’язнів концтаборів і почув від них багато невідомого. Мені подобалися білоруська мова, білоруські пісні, прямота і щирість людей. Хтось пустив чутку, що ніби-то бачили, як “американці скинули на парашуті шпигуна, який зараз ходить по селах і щось розпитує”. Познайомившись зі мною, люди розповідали про це з гумором, хоча одного разу, коли мені якось довелося заночувати на фермі, вночі приїхала міліція, щоб перевірити мої документи. Все-таки тоді ще не закінчилися часи “холодної війни” і була ще досить поширена шпигуноманія...

До Москви я добирався понад два тижні. Опинився в її центрі (де мені потім довелося не один рік і вчитися, і працювати) – на початку вулиці Горького недалеко від Кремля і Красної площі у спекотний

липневий день у спортивному одязі, з рюкзаком за плечима, з трьома копійками у кишені, але уквітчаний рожевими юнацькими мріями. Правда, цвіт їх швидко почав опадати. Спочатку з'ясувалося, що не хто інший, як той же добре мені знайомий Микита Сергійович мудро вирішив: немає чого майбутнім письменникам пліснявити в аудиторіях, нехай краще проходять університети життя, і з того року в Літінститут почали приймати тільки на заочне відділення. А мені насправді дуже хотілося вчитися, і не “заочно”, бо я добре вже знав, що таке “вечірнє” навчання, а на стаціонарі, на денному відділенні.

Тоді я переконався ще раз, що світ таки не без добрих людей. Хтось помітив мої розчарування й розгубленість, підійшов, розпитав, що мене цікавить і, вислухавши, порадив звернутися на факультет журналістики МДУ (Московського державного університету імені М. В. Ломоносова), про який я до цього, здається й не чув, де вивчаються майже ті ж самі предмети і викладають ті ж самі викладачі. Вибору не було, і я подався у приймальну комісію факультету журналістики. Розпитав, чому вони тут вчать, попросив показати навчальні плани і, побачивши, що багато часу виділяється на вивчення літератури, сказав, що мені це підходить. (Хотів би я подивитися, як такого нахабу зустріли б у нашій приймальній комісії). Для проходження творчого конкурсу в мене було достатньо газетних публікацій, і я вирішив подавати документи на цей факультет.

З цим було з'ясовано. Але трьох моїх копійок вистачило тільки на три склянки чистої газованої води. Знайомих моїх родичів, у яких я мав зупинитися, вдома не виявилось. Лише одне місце, куди я міг тоді піти, було “рідним” – Київський вокзал. Більше тижня довелося провести у ньому, після чого я завжди співчуваю безпритульним і готовий поділитися останнім, щоб нагодувати голодну людину. Одного карбованця, за який вдалося продати складного ножа і авторучку, вистачило на телеграму братові з проханням терміново вислати гроші на буханку хліба і вечірню газету, яку я спочатку прочитував, а потім підстеляв собі на кам'яну підлогу замість матраца і простирадла. Але й тут на третій чи четвертий день доля мені посміхнулася: я зустрів на вокзалі свого однокласника Віктора Новікова, який приїхав у відпустку в Москву. Через день чи два прийшли

гроші від брата і посилка з дому, в яку батьки вклали мій новий випускний костюм, чисті сорочки, білизну і якусь їжу. Тепер ми були “королями” і вирішили наступного дня знайти який-небудь готель. Однак не так усе сталося – нас обікрали. Чоловік, який ночував поряд з нами декілька ночей на вокзалі, попросив покласти в автоматичну камеру схову і якісь свої речі. А коли ми, від’їхавши декілька зупинок на метро, зізналися один одному, що обидва помітили у поведінці нашого “знайомого” щось підозріле, і повернулися на вокзал, то виявилось, що код на нашій комірчині вже інший, а в ній, коли її відкрив за нашою заявою черговий по вокзалу, лежать чужі речі. Ми опинилися без нічого, бо все було покладене у чемодані в камеру схову. А тут взяла ще нас в оберт привокзальна міліція: хто такі? Звідки й чого приїхали? Що, прийшов пішки?! І почалось...

Проте найгіршим, найстрашнішим для мене було те, що пропали не тільки гроші і речі, а й усі мої зроблені в Білорусії записи, імена та адреси. Саме тоді в голову прийшли надокучливі слова: “Пустыня человечнее пустыни человеческой”. Після них я надовго взагалі перестав писати вірші.

* * *

Я пройшов творчий конкурс і успішно склав вступні іспити на факультет журналістики. Але у перші ж дні занять виникло велике здивування: як я зміг потрапити сюди? Серед 150 першокурсників, які приїхали з усіх республік Союзу і більш як із 15 зарубіжних країн, нас було тільки четверо, які зуміли заробити свій стаж, ще навчаючись у школі. Всі інші були значно старшими. Хлопці – майже всі після армії, а були й такі, кому вже виповнилося тридцять, які мали солідний журналістський стаж, не один рік пропрацювали штатними працівниками в редакціях різних газет. Дехто мав навіть видані збірки своїх віршів або оповідань, а найближчим часом обіцяли їх видати майже всі. І всі все і про все знали, особливо москвичі, яких на нашому курсі було чимало. Все на світі вони читали, але говорили переважно не про класику, а про “модерн”, називаючи прізвища авторів і твори, про які я ніколи й не чув. Батьки і родичі багатьох із них працювали в центральній пресі й мали “виходи на верхи”. І це була не

проста бравада, у чому ми вже в жовтні 1964 року переконалися. Дехто пізніше казав і писав, що рішення про зняття тодішнього генсека М. С. Хрущова і його заміну Л. І. Брежнєвим було суворо засекречене, і про це знало дуже вузьке коло осіб. Але в нас на факультеті добре знали і майже вільно говорили про це вже за декілька днів до цієї події.

Більшість лекцій читалася в аудиторії № 16 у старому приміщенні університету за адресою вул. Мохова, 52А. І вже у перший день першокурсникам нагадували, що у цій аудиторії теж слухали колись лекції і О. І. Герцен, і М. П. Огарьов, і М. Ю. Лермонтов, і В. Г. Белінський та ще багато інших видатних людей. Як було у цій ситуації не закомплексувати і не згадати з превеликим жалем свої рідні Ківерці, де все таке знайоме, просте, зрозуміле... До того ж пригнічувало трохи й те, що я і на заняття майже весь перший семестр ходив у напівспортивному одязі, в якому йшов до Москви і в якому в рідних Ківерцях мені було б незручно з'явитися навіть у школу, не кажучи вже про танці. Але змушений був так чинити, бо батькам сказав, що костюм, який разом із записами вкрали, залишив у знайомих у Москві, і вони були впевнені, що я одягнутий не гірше, ніж інші.

Але я не закомплексував. У всякому випадку – не дуже. Бо, поперше, мені, дійсно, дуже хотілося вчитися, а тут були такі можливості! А по-друге, переконав себе, що не дурніший за інших і, сумлінно працюючи (а цього мене навчили), теж зможу дечого досягти.

Я був як та спрагла людина, яка ніяк не може напитися, і зі здивуванням і захватом відкривав для себе невідомі мені раніше неосяжні світи різних літератур і культур, видатних письменників, учених, мислителів. Щовечора просиджував після занять у бібліотеках і читальнях до їх закриття, отримуючи величезну насолоду, наприклад, від “Порівняльних життєписів” Плутарха, знання якого не вимагалось навіть навчальною програмою. Або оббігав усі книгарні і букіністичні магазини в центрі Москви, і якщо у мене був хоч карбованець у кишені за декілька днів до стипендії, то у гуртожиток повертався без нього, але з безцінним томом Гомера, Есхіла, Еврипіда, Софокла чи когось іншого з античних класиків. Не було вистави в якомусь театрі чи концерту класичної музики у консерва-

торії, виставки якогось скульптора або художника, виступу когось із відомих вже бардів чи молодих поетів, на яких нам не хотілося б побувати. А повернувшись пізно у гуртожиток і поділившись із друзями величезною радістю, треба було йти у кімнату для занять, де можна було не вимикати світло і нікому не заважати, і там ще до другої чи третьої години ночі (часто голодним) писати конспекти, опрацьовувати гори літератури. Це був час справжнього горіння і духовного збагачення, настирливих пошуків і приголомшливих відкриттів, і тільки міцне здоров'я, звичка напружено працювати і радість від новизни відкриттів не дозволяли зламатися або захворіти від постійного напруження і недоїдання. Проте наприкінці першого семестру під час чергового медогляду мені поставили діагноз “виснаження”, але першу сесію я все-таки зміг скласти на відмінно, хоча й достроково, бо страшенно скучив за своїми рідними Ківерцями, в яких вперше в житті не був майже півроку і не бачився з рідними і близькими мені людьми.

Навчаючись в університеті, ми багато подорожували. Під час вихідних у будь-яку пору року – по Підмосков'ю, а під час канікул – по усьому Союзу. Після першого курсу була “цілина”: студентський будівельний загін нашого факультету працював у селі Орнек і селищі Олексіївка Целіноградської області Казахстану. Заробили за літо аж по триста карбованців, за які можна було придбати не тільки костюм, а й закупити книжок. Після третього семестру на зимових канікулах троє дівчат і п'ятеро хлопців із нашого курсу пішли у лижний похід через Карелію. Мороз у ту зиму сягав 40 градусів, снігу на замерзлих озерах було по пояс, тому хлопцям доводилося мінятися кожні півгодини, щоб прокладати лижню, проте яку незабутню чарівну красу ми побачили! А на зворотному шляху зупинилися на декілька днів у Ленінграді і були зачаровані північною столицею, а в ній – насамперед – Ермітажем.

Після другого курсу ми проходили практику в районних газетах. Я – у місті Семенові Горьковської області, знаменитому своїми дерев'яними виробами і хохломським розписом. А повернувшись у Москву і відсвяткувавши у гуртожитку своє двадцятиліття, я загітував ще сімох моїх приятелів піти у похід на Північний Кавказ. Почавши від

Нальчика, ми пройшли через три перевали (Мухінський, Бадукський і Клухорський), побували у туристичній Мецці – у Теберді та Домбаї, піднімалися на Алібекський льодовик, а потім спустилися з гір до Сухумі, де я вперше скупався у морі. Звичайно, вражень було безліч, але наша літня стипендія закінчилася, і ми – четверо хлопців, залишивши дівчат на узбережжі стерегти намети і наше туристичне майно, – пішли у передмістя Сухумі шукати заробіток. На одній товарній станції домовилися розвантажити пульманівський вагон розсипного цементу, який довелося возити тачкою у склад аж 36 годин, зате ми заробили 120 карбованців, за які змогли придбати палубні квитки на пароплав і доплисти на ньому від Сухумі до Ялти. Шестеро наших друзів полетіли із Сімферополя у Москву, забравши із собою туристичне споряддя, а я і мій однокурсник Віктор Рибкін вирішили подорожувати далі по півдню України. Гроші нам вистачило на квитки лише до першої зупинки – Джанкоя, а далі “зайцями” добралися до Запоріжжя. Там жила Вікторова сестра, яка влаштувала нас на декілька днів на дров'яний склад, щоб трохи підзаробити. Віктор підвернув ногу і змушений був повертатися поїздом додому у Тулу, а я продовжив свою подорож через Миколаїв, Одесу, Кишинів, а потім – через усю Молдавію до Бельць і Чернівців. Із Тернополя вже були знайомі місця, і я, проблукавши з рюкзаком за плечима більше двох місяців, уже автобусом через Кременець і Луцьк дістався нарешті у рідні Ківерці.

Незабутньою залишилася і моя практика після третього курсу в обласній газеті “Советский Сахалин”. Протягом двох місяців я об'їздив увесь острів від Корсакова, де ріс бамбук і співали цикади, до Охи, де в тундрі видобували нафту, піднімався в сопки і спускався у шахту, виходив з рибалками на нічну ловлю риби у море і розшукував у тайзі перший на Сахаліні студентський будівельний загін, який приїхав із Хабаровського інституту інженерів залізничного транспорту, щоб збудувати відрізок залізниці Победіно–Ниш. За серію репортажів про цей загін завідділом інформації нашої газети Карл Рендель преміював мене місячним відрядженням на Південні Курили. Завдяки цьому я побував на островах Ітуруп, Кунашир і Шикотан, до яких треба було пливати від Сахаліну на пароплаві майже дві доби, відчув,

що таке справжня путина, під час якої сотні мереєсок (малих риболовецьких сейнерів), траулерів і великих плавбаз борознили нічний Тихий океан у пошуках косяків сайри і лосося. Там же, на рибзаводах і плавбазах, я познайомився і з “рабинями ХХ століття” – “вербованими”, як їх тоді називали, дівчатами і жінками, які впродовж декількох місяців по 12 годин на добу і майже без вихідних змушені були працювати у просякнутих риб’ячим запахом і вологою цехах, виробляючи консерви з сайри, кети, горбуші та червоної ікри...

Було багато й інших подорожей. А остання моя студентська мандрівка з рюкзаком за плечима відбулася у травні 1969 року в Закарпаття і Прикарпаття. Про цікаві зустрічі, незвичайні пригоди, красу квітучих садів, смерекових лісів і гір, про ночівлю вдвох на засніженій Говерлі й чимало іншого, що було у цьому поході й залишилося у пам’яті та в душі на все життя, можна було б написати дуже багато.

Однак усе-таки головним у нашому студентському житті було навчання. І велика заслуга у цьому, я вважаю, – наших талановитих викладачів. Зокрема, різні курси з історії літератури в нас читали О. В. Западов, В. О. Архіпов, Є. П. Кучборська, Ю. П. Шведов, Я. М. Засурський, який з 1965 року залишається незмінним деканом факультету журналістики. З другого курсу я почав цікавитися наукою, особливо філософією й соціологією, курси з яких у нас читали Л. П. Буєва, М. О. Селезньов, О. Г. Спіркін, А. М. Чанишев, Ю. О. Левада та інші відомі вчені. Деякі конспекти їхніх лекцій, як реліквії, я зберігаю досі.

Нашому курсу певною мірою пощастило ще й тому, що ми встигли застати кінець “хрущовської відлиги”. Після цього політичний клімат у країні змінюється – почалися часи брежнєвського застою. Але на нашому факультеті зберігався дух свободоловства і демократизму, який підтримували багато викладачів. Чималою мірою цьому сприяли також наші зустрічі з літераторами-“шістдесятниками”. Ми цитували напам’ять вірші Андрія Вознесенського і Євгена Євтушенка, співали під гітару пісні Володимира Висоцького, Булата Окуджави, Юрія Візбора, Олександра Галича, зачитувалися “селюками” (“деревенщиками”), особливо творами Василя Шукшина, відкривали для себе заборонених (виданих за кордоном або “самвидавом”) Бориса

Пастернака, Анну Ахматову, Марину Цветаєву, Олександра Солженіцина. З дому я привозив “Собор” Олеся Гончара, вірші Ліни Костенко, Василя Стуса, Василя Симоненка, Івана Драча, які теж викликали великий інтерес моїх однокурсників.

Живучи в інтернаціональному середовищі, ніколи не забував і не приховував (а таке інколи траплялося серед студентів), що я – українець. І це теж змушувало мене гідно поводитися в різних життєвих ситуаціях. Якийсь внутрішній цензор ніколи не дозволяв мені зробити щось таке, що могло б кинути тінь не тільки на мене, а й на мою націю і дало б комусь привід сказати (як про наших деяких хлопців в армії), що “українці заради зайвої лички вислужуються перед начальством”.

Після закінчення університету я подав документи для вступу в аспірантуру філософського факультету (і мав навіть рекомендацію з факультету журналістики), але на першому ж вступному іспиті з філософії отримав двійку. Не міг зрозуміти, за що – адже відповів на всі питання. Але знаючі люди мені пояснили, що на “ідеологічні” факультети не членів партії не приймають, до того ж у моєму дипломі була трійка (єдина), яку заробив за те, що на державному іспиті з наукового комунізму, відповідаючи на питання “Визвольна місія радянських військ у Чехословаччині”, сказав, що вважаю це окупацією.

Довелося шукати роботу. Спочатку підписав направлення на роботу в обласну газету Чити, але оскільки підйомних не прислали, а купити квиток не було за що, то мій однокурсник Юрій Хренов запропонував мені влаштуватися в Ногінську міську газету (50 км від Москви, звідки він сам був родом). Там я й пропрацював майже рік. І там же зустрів свою майбутню дружину, студентку 2-го курсу Московського інституту нафтової та газової промисловості – Ірину Тимошенко.

Щоб купити належні подарунки і відсвяткувати хоч якесь весілля, довелося летіти із будівельним загonom за Полярне коло – в Норильськ. За 35 днів “бетонних робіт” отримав майже річну зарплату роботи в газеті – 1200 крб. На той час це були чималі гроші. Так я й одружився.

Не можу не згадати у зв’язку з цим дуже добрими і вдячними словами Іринину маму – Тетяну Дмитрівну, яка працювала в редакції

міського радіомовлення, з якою ми ні разу не посварилися і яка доживала останні 5 років із нами у Луцьку, і свого тестя – білоруса Петра Омеляновича, який прослужив авіамеханіком з першого до останнього дня війни і був дуже щирою, роботящою і доброю людиною.

Після одруження почалося наше багаторічне поневіряння з квартири на квартиру по Москві. Після складання кандидатських іспитів, завдяки моєму колишньому викладачеві філософії Михайлу Олександровичу Селезньову, мені вдалося влаштуватися на викладацьку роботу в Московський авіаційно-технологічний інститут. Він же через рік запросив мене на роботу в Науково-дослідну соціологічну лабораторію МДУ, де мені пощастило познайомитися з багатьма відомими вченими і цікавими людьми.

Я не припиняв писати кандидатську дисертацію. Проте після “провалу” при вступі в аспірантуру її тема дещо змінилася. Якщо раніше мене цікавила насамперед проблема людини, то потім я повністю переключився на дослідження проблеми світогляду, за “не висвітлення” якої, як пояснював екзаменатор, він і поставив мені двійку.

У 1973 р. дисертація була майже готова. Її читали знані філософи О. Г. Спіркін і М. Я. Ковальзон, яких я запросив бути у мене опонентами, і восени мав захищатися. Але, як то кажуть, не так сталося, як гадалося.

У червні 1973 р. нас стало троє: народилася наша перша донечка – Маргарита. Щоб пристойно утримувати сім'ю і платити за квартиру, моєї зарплати не вистачало. І тоді я погодився перейти на роботу з університету на посаду старшого редактора групи з проблем підручника видавництва “Просвещение”, де мені платили удвічі більше і дозволяли підробляти на перекладах (з усіх слов'янських мов) і реферативних оглядах. Однак коли восени я звернувся у відділ аспірантури МДУ стосовно захисту моєї дисертації, то виявилось, що належу вже до іншої “парафії”: МДУ підпорядковувався Міністерству вищої освіти, а “Просвещение” – Міністерству народної (тобто середньої) освіти. Через цю неузгодженість мій захист відбувся пізніше аж на п'ять років.

Це були непрості роки у моєму житті. Та хочу відзначити, що робота у видавництві теж стала для мене важливою школою. Я мав можливість спілкуватися і співпрацювати з провідними педагогами і авторами підручників того часу (Марушкевичем, Лернером, Скаткіним, Коровкіним, Донським і багатьма іншими), займатися дослідженнями проблем шкільного підручника, якими безпосередньо цікавився і які всіляко підтримував його тодішній директор Дмитро Дмитрович Зуєв.

Після захисту кандидатської дисертації переді мною відкрилися неабиякі можливості кар'єрного зростання. Проте мене це не цікавило. Я хотів займатися тільки наукою. До того ж так звана ідеологічна ситуація на той час у Москві стала дуже несприятливою, почалася навіть часткова реабілітація сталінізму, що повністю суперечило моїм переконанням. Та й квартирне питання у Москві можна було вирішити, тільки поступившись багато чим у собі. І тому я прийняв остаточне рішення повернутися на Волинь.

* * *

З кінця серпня 1979 р. почався новий великий і, мабуть, найважливіший період у моєму житті, пов'язаний із працею в ЛДП, ВДУ і ВНУ імені Лесі Українки.

Цей період теж був дуже непростий: десять років поневірянь по різних гуртожитках, майже дворічне цькування у багатьох ЗМІ, численні перевірки й комісії з метою розвалити почату нами справу, найпідступніші й підлі наклепи і звинувачення, залякування і погрози. Чого тільки за цей час не було! Але воно не варте того, щоб на ньому зупинятися більш детально. Не хочеться й називати усіх тих "вчених", "письменників" і "псевдопатріотів-політиканів", які були організаторами або сліпими виконавцями усіх цих підлих, підступних, жалюгідних дій. Шкода тільки витраченого на їхні "витівки" здоров'я і часу, які б, якби вони не були викрадені і знищені, дали б змогу зробити набагато більше корисного й потрібного...

Тому коротко опишу тільки те, що гідне уваги.

Це насамперед – люди. Чудові, розумні, добрі, мудрі, талановиті люди, які завжди були, є і будуть найціннішим скарбом нашого на-

вчального закладу і з якими мені пощастило співпрацювати і спілкуватися.

Завжди з гордістю казав і кажу, що у Луцькому пединституті я пройшов “школу Бурчака”. І це так. А школа Нестора Бурчака – це школа людяності, мудрості, доброти, патріотизму, відповідальності, порядності, любові до природи і всього живого, витонченого естетизму. Я писав уже про це у своїх спогадах про Нестора Володимировича “Він мав справжній дар бути Людиною”.

Він рідко помилявся в людях, знав ціну кожному, але ніколи не займався критиканством, а намагався підтримати у кожній людині її найкращі якості, пробудити в її душі найвищі почуття, тому люди до нього тягнулися. Який би колектив він не очолював – чи то кафедри, чи усього інституту, міг об’єднати і згуртувати навколо себе дуже різних людей, запалити їх якоюсь благородною ідеєю, спонукати до дій власним прикладом. Він був душею кожного колективу, його незаперечним лідером, але ніколи – навіть жартома чи у поганому гуморі – не виявляв якоїсь своєї зверхності, не кажучи вже – пихатості.

Уперше познайомився з ним, коли він був ще завідувачем кафедри політекономії та філософії, на яку я й приїхав працювати старшим викладачем. І завдяки йому це була найкраща кафедра в пединституті. І я пишався тим, що працюю саме на *його* кафедрі поряд з такими чудовими людьми і талановитими викладачами, як Микола Петрович Сахно, Йосип Натанович Храковський, Євгенія Володимирівна Грика, Ольга Григорівна Бурчак, Олена Андріївна Бикова.

А пізніше мені довелося працювати в його ректорській команді, в яку він запросив мене проректором з наукової роботи. Я ніколи не прагнув зайняти якісь адміністративні посади. Навпаки. Але так сталося, що за час роботи у нашому ВНЗ мені тричі доводилося бути проректором, створювати й очолювати 5-6 різних кафедр, бути директором Інституту соціальних наук, двічі – керівником Науково-методичного центру світоглядної освіти молоді. Правда, з усіх цих посад я пізніше йшов за власним бажанням. Однак, перебуваючи на них, завжди намагався рівнятися на Нестора Володимировича Бурчака, його талант мудрого і справедливого керівника.

Ректорат, який створив Нестор Володимирович, завдяки йому став справжньою командою однодумців. Валентина Яківна Ілляшенко,

Геннадій Васильович Бондаренко, Степан Петрович Косинський і я були дуже різними у всіх аспектах людьми, але нас об'єднувала виплекана і постійно підтримувана ректором ідея про перетворення педінституту в центр освіти, науки і культури Волині, а в перспективі – і в університет (пізніше заслугу створення університету приписували собі багато людей, які й гадки не мали про нього, коли закладалися його підвалини).

Мені дуже подобався демократизм Нестора Володимировича. Ніякої дріб'язкової опіки, що дозволяло кожному з нас самостійно приймати на своєму місці якісь рішення, а це, зокрема, спонукало до ініціативності й відповідальності.

Через Нестора Володимировича я познайомився також з багатьма чудовими, талановитими, мудрими людьми не тільки в Інституті, а й у Луцьку та області. Ганна Семенівна Маслай, Марія Іванівна Тарасюк, Катерина Тимофіївна Ващук, Станіслав Омелянович Яблончук, Іван Васильович Миткалик і чимало інших людей, з багатьма з яких я й досі підтримую дружні зв'язки, завжди були надійною опорою в різних непростих ситуаціях.

Завдяки Нестору Володимировичу я став у 1981 р. членом КПРС. Ще зі студентських часів у мене і деяких моїх однокурсників склалося негативне ставлення до членства в партії, оскільки ми бачили, що в її лави рвалися переважно люди, які, не маючи жодних глибоких ідей і переконань, просто хотіли зробити собі кар'єру. (Пригадую, що коли ми якось спитали на комсомольських зборах нашого однокурсника, чому він вступає в КПРС, той на це відповів дуже просто: “Я хочу працювати в центральній пресі”).

Проте коли одного разу Нестор Володимирович прийшов з засідання міськкому партії, членом якого він тоді був, і розповів, як йому докоряють за те, що на ідеологічній кафедрі працюють безпартійні викладачі, то я, не вагаючись, відповів, що погоджуюся стати членом тієї партії, в лавах якої є такі люди, як Нестор Володимирович Бурчак і Микола Петрович Сахно. І ніколи не жалкував про це своє добровільне рішення, тому що, як і мої колеги, намагався завжди використовувати партійну трибуну для пропаганди наших *освітянських* ідей. Після захисту докторської дисертації я навіть зробив “партійну

кар'єру", піднявшись до члена бюро Волинського обкому КПРС, за що і був охрещений пізніше "головним комунякою".

Ні, я не жалкую, що був членом КПРС, бо це давало більше можливостей вирішувати не власні, а наші інститутські справи. Проте після її ганебного розпаду не вступав і не збираюся вступати в жодну іншу політичну партію, бо маю про все власну думку, яка дуже часто не збігається з рішеннями "більшості", а тим більше – "керманічів" і "вождів".

Мої наукові зацікавлення, як і раніше, були пов'язані з проблемами світогляду. На той час – у 80-ті роки – ця тематика найбільш глибоко і потужно розроблялася в Інституті філософії АН УРСР, який очолював один із найвидатніших радянських філософів того часу – Володимир Іларіонович Шинкарук. Але коли запропонував тему своєї докторської дисертації в одному з відділів Інституту, то мені відповіли, що її потрібно спочатку узгодити у Москві. Це мене неприємно здивувало: навіщо так перестраховуватися? А оскільки за базовою освітою я був журналістом, то вирішив, щоб не було потім зайвих сумнівів, захищатися у найвищій філософській установі – Інституті філософії СРСР, що й зробив у 1988 році.

Цей рік став знаменним у моєму житті й тим, що у нас народилася друга донечка – Оленка, яка стала улюбленицею всієї сім'ї.

Кінець 80-х років – часи "перебудови", яку посіяли "шістдесятники", – був дуже бурхливий і цікавий: з'являлися нові лідери та ідеї, зокрема і в освіті. Однією з них стала ідея трансформації суспільно-гуманітарної освіти. Міністерства різних республік мали представити свої пропозиції. Міністром народної освіти України був тоді талановитий педагог і відомий філософ, колишній ректор Полтавського педінституту Іван Андрійович Зязюн, а його заступником з науки – Володимир Іларіонович Луговий, який зібрав з усіх областей декілька десятків науковців із різних галузей суспільно-гуманітарних знань і поставив завдання розробити за короткий термін програму нового інтегрованого курсу "Людина і суспільство".

Так сталося, що за теоретичну основу створення цієї програми було прийнято запропоновану мною концепцію світоглядної освіти, і я був призначений керівником авторського колективу. У кінцевому

підсумку наша програма, разом із трьома московськими програмами, стала переможницею всесоюзного конкурсу програм з нового курсу. Далі треба було створювати підручники, впроваджувати новий курс у школах і ПТУ, а також готувати викладачів нового курсу. Для виконання цих завдань наказом Міністерства у 1990 році при ЛДПІ було створено Республіканський центр світоглядної освіти молоді (РЦСОМ), а мене призначили його керівником.

На початку величезну допомогу мені надавав Микола Петрович Сахно. А оскільки справа була зовсім нова і потребувала творчого підходу, то ми почали залучати до співпраці у Центрі нашу талановиту молодь. Першими відгукнулися на нашу пропозицію Л. Й. Кондратик, І. Є. Остапйовський, Є. А. Дурманенко, С. С. Возняк, С. О. Бондарук, А. А. Сищук, В. Є. П'ятін, трохи пізніше – М. Д. Півницький, В. Д. Лагутін, П. М. Гусак, В. І. Бортніков, А. А. Журавльов, П. А. Кліш, В. К. Баран, О. А. Шаповал, А. М. Семенов, Р. О. Позінкевич, А. В. Сур'як і чимало інших молодих науковців і викладачів. Десятки випускників нашого педінституту (більшість із яких пізніше захистилася) починали свою наукову діяльність із науково-дослідної лабораторії Центру. На факультеті перепідготовки викладачів соціальних дисциплін, який теж входив до складу РЦСОМ, навчалися вчителі з усієї України. Нас запрошували читати лекції з методики викладання нового курсу в Київ, Москву, Мінськ і майже в усі обласні центри України. На перший підручник “Світ і людина” для 8 класу, який я написав у 1990 р. за сто ночей і отримав при цьому мікроінфаркт, надійшли замовлення більш як на 400 тис. примірників не тільки з України, а й з Росії, Білорусії, Прибалтики, Казахстану. Окремі розділи з наших підручників, оскільки їх не вистачало, передруковувалися навіть в обласних газетах. Це був час справжнього творчого злету і напруженої важкої праці, завдяки яким виникла нова наукова школа, здобутки якої були визнані далеко за межами України.

Не можна не згадати й про ту величезну допомогу, яку нам надавали тодішні працівники Міністерства О. І. Ляшенко, Я. Я. Болюбаш, М. М. Коваленко, Г. Є. Ярема та ін. Без їхнього розуміння і вболівання за справу нам навряд чи вдалося б стільки тоді зробити.

У Луцьку нашу справу підтримували представник Президента України В. І. Блаженчук і голова Волинської обласної ради – освітянин у душі та за фахом – Б. П. Клімчук.

Однак не всі наші місцеві й “колеги” з інших міст сприймали наші наробики позитивно. Хтось, очевидно, просто не зрозумів значення справи, яку ми робили, а декого, як то кажуть, “жаба душила”. І, скориставшись перетворенням ЛДПІ у ВДУ, вони підмовили нового ректора видати в кінці жовтня 1993 р. наказ про ліквідацію (“закриття”) РЦСОМ. Я дізнався про це у п’ятницю після обіду, перебуваючи у Міністерстві. Не вагаючись, попросив тодішнього декана нашого факультету соціальних дисциплін М. Д. Півницького організувати на ранок у понеділок загальні збори всіх викладачів, працівників і студентів РЦСОМ. Несподівано на них з’явилися навіть і деякі батьки студентів. Конференц-зал на четвертому поверсі нинішнього головного корпусу був переповненим.

На цих зборах одностайно було прийняте рішення про оголошення страйку, вибори страйккому і невиконання наказу ректора, всупереч якому вирішили продовжувати навчання за навчальним планом і розкладом. Як писали пізніше деякі газети, це був “страйк у формі навчання”, який тривав майже 10 діб і, незважаючи на цькування, провокації і навіть спроби захопити наше приміщення силою, закінчився нашою перемогою.

Першими нас підтримали студенти й окремі викладачі історичного факультету, які теж створили свій страйкком, до складу якого входили, зокрема, Галина Дмитрівна Романчук і Володимир Налькович Бондар. Потім до них приєдналися й інші факультети.

А в РЦСОМ, який займав тоді усе праве крило головного корпусу, цілодобово чергували наші викладачі, студенти та їхні батьки. Без дозволу страйккому на його територію не міг зайти навіть ректор. Заняття відбувалися чітко за розкладом, і явка на них була майже стовідсоткова. А ввечері і вночі страйкарі випускали газету “Соцфакт”, складали звернення у різні інстанції, включаючи Верховну Раду України й ЮНЕСКО, писали і читали вірші, співали під гітару різні пісні, готувалися до занять.

Що я переживав у ці дні? Насамперед, великий неспокій, бо відчував себе повністю відповідальним за майбутню долю і навіть здоров'я сотень наших студентів. Тому я постійно телефонував до Міністерства і просив терміново вислати комісію (вона приїхала аж на 5-й день). Але, разом з тим, я пишався нашими студентами, які не піддалися на жодну провокацію (а їх було чимало) і показали себе зрілими і дуже відповідальними людьми. Тому після закінчення страйку я їм сказав, що вони на “відмінно” здали дуже важливий екзамен, який не передбачався навчальними планами, – іспит на демократію, довели собі й іншим, що вони не слухняні маріонетки й можуть захистити свої права і гідність. Це пізніше довели і продовжують доводити такі учасники тодішнього страйку, як Олександр Пирожик, Олександр Мартинюк, Михайло Щур, Ганна Стульська, Віолетта Демчук і багато інших.

Я описав трохи детальніше цей епізод у моєму житті і в житті нашого вишу тому, що “історики” університету і тогочасних подій на Волині і в Луцьку чомусь сором'язливо замовчують ці події, хоча тоді вони отримали широкий резонанс не тільки в Україні, а й за її межами і мали важливий вплив на “клімат” нашого університету.

Та після страйку почалися численні комісії й перевірки. У звіті однієї з них, надрукованому у місцевій газеті, я звинувачувався, наприклад, у тому, що в РЦСОМ навіть деякі лаборанти працюють аж на півтори ставки. Як виявилось, ці “комісіянти” не могли зрозуміти, що я свідомо прагнув досягти того, щоб наші працівники не шукали підробітків на стороні, а могли б суміщати *платну* викладацьку і наукову роботу в самому Центрі. І коли пізніше – у середині 90-х років – нам стали нерегулярно виплачувати й затримувати зарплату, то ми теж значною мірою виживали за рахунок виграних грантів і гонорарів за наші підручники.

Очевидно, це теж дратувало наших “опонентів”. Тому вони постійно надсилали до Міністерства різні скарги і пасквілі на РЦСОМ. Потрібно було якось вирішувати це питання. Оскільки РЦСОМ мав статус юридичної особи і фінансувався окремо, то була реальна можливість виділитися з ВДУ і створити свій гуманітарний університет (цю ідею пізніше зреалізував працівник Центру А. А. Журавльов).

Луцький міськом, головою якого був тоді А. Ф. Кривицький, навіть пропонував надати під нього приміщення. Але один з тодішніх заступників міністра (Гондюл) зіграв на наших “патріотичних” почуттях і вмовив нас з І. Є Остапйовським погодитися на реорганізацію РЦСОМ в Інститут соціальних наук, наказ про створення якого і призначення мене його директором було видано 15 липня 1994 року.

Однак до цього трапилися ще дві знакові події у моєму житті.

Після страйку ми вирішили висунути свого кандидата в депутати ВР України. Визначили мою кандидатуру. Тоді у Луцьку було два виборчих округи – № 64 і № 65, і на кожному з них зареєструвалося більше 20 кандидатів. На проведення передвиборчої компанії у нас не було ні копійки (окрім коштів, які виділялися кожному кандидатові з держбюджету), але ентузіазм наших студентів, які займалися агітацією, був таким великим, що я у підсумку зайняв у нашому окрузі третє місце. Наступні тури, на якомусь з яких я знов міг подавати свою кандидатуру, але відмовився, не дали потрібного результату, тому нікого у нашому окрузі так і не вибрали, і він пізніше був розформований.

Друга – справді важлива для мене подія – відбулася у день виборів 30 березня 1994 року в Києві: мене було обрано членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України. З того часу я маю честь і велике задоволення, принаймні двічі на рік, спілкуватися з багатьма видатними вченими-педагогами, мудрими, порядними і цікавими людьми.

Одним із них був перший президент АПН Микола Дмитрович Ярмаченко. Людина надзвичайно проста, доброзичлива і, водночас, дуже талановита і працьовита – він зумів закласти фундамент нашої Академії, об’єднати в ній багатьох видатних учених-педагогів і освітян та спрямувати їхні зусилля на створення національної системи освіти незалежної України.

Я постійно духовно збагачуюся від спілкування й з такими вельми педагогічної думки і гарними людьми, як О. В. Сухомлинська й І. А. Зязюн, які є продовжувачами гуманістичних традицій української педагогіки.

Мені було дуже приємно зустріти в нашій Академії людей, які ще з початку 90-х років зрозуміли і підтримали наші ідеї світоглядної освіти: В. І. Лугового, О. І. Ляшенка, Н. Г. Ничкало, І. Ф. Прокопенка.

Школу, а точніше академію із загальної методики я проходив і проходжу у С. У. Гончаренка і Ю. І. Мальованого, а з методики початкової освіти – в О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, М. С. Вашуленка.

Як засвідчує історія педагогічної думки, найбільші злети у її розвитку відбувалися тоді, коли вона органічно поєднувалася з глибокими філософськими ідеями. Тому, вважаю, не випадково у складі Академії є й мої колеги-філософи: І. А. Зязюн, Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, В. О. Огнев'юк, до когорта яких можна віднести також непрофесійних філософів, але глибоких теоретиків І. Д. Бега і С. Д. Максименка.

Власне, усі інші члени нашої Академії є людьми по-своєму талановитими й цікавими.

Проте окремо слід сказати про нашого нинішнього президента Академії – Василя Григоровича Кременя, який є справжнім будівничим сучасної української освіти і педагогіки. Талановитий філософ, провідний теоретик і методолог сучасної української педагогіки, державний діяч і дипломат, мудра і щира людина – він, очоливши АПН, вдихнув у її діяльність друге дихання.

Ось із такими людьми мені пощастило спілкуватися останні 17 років, і я дякую долі за це.

У складі Академії я продовжував і продовжую займатися розробкою проблем світоглядної освіти, яка втілюється в інтегрованих курсах і в підручниках із цих курсів для початкової школи (“Я і світ”, “Я і Україна”) і для старших класів (“Світ, людина, суспільство”, “Громадянська освіта”, “Людина і суспільство”).

Однак через часту зміну орієнтирів у діяльності Міністерства освіти і науки України та його очільників чимало з наробленого нами у цій галузі забуто і втрачено. Але я продовжую залишатися оптимістом насамперед тому, що наші ідеї удосконалення змісту освіти через впровадження інтегрованих світоглядних курсів і людинознавчого матеріалу мають підтримку серед багатьох педагогів-науковців і вчительства.

Крім того, у нашому університеті після приходу до керівництва нового ректора – Ігоря Ярославовича Коцана – склалися сприятливі умови для розвитку інноваційних ідей в усіх напрямках і, зокрема, у галузі педагогічних досліджень. Отож є надія, що наш навчальний заклад знову зможе відновити через діяльність Науково-методичного центру світоглядної освіти молоді свою провідну роль в Україні та за її межами у розвитку і поширенні світоглядної освіти. Саме у зв'язку з цим я свідомо відмовився від усіх своїх адміністративних посад, щоб повністю зосередитися на, мабуть, головній справі мого життя. Завжди вважав, що треба займатися тільки тим, що ніхто, принаймні, краще не зможе зробити, крім мене. Скільки вдасться зробити – це інша справа, але треба йти і боротися до кінця.

Нарешті, мене надихає і наша молодь, зокрема наші аспіранти й студенти, серед яких є чимало не просто здібних, а й талановитих людей. Треба тільки вчасно підтримати їх, і вони зможуть гідно продовжувати нашу справу.

Р. С. Перечитавши написане, я піймав себе на думці про те, що більше говорив не про себе, а про наші справи. Але так воно, очевидно, й має бути. Бо наші біографії складаються насамперед не з якихось зовнішніх подій нашого життя, а пишуться нашими ділами.

НАУКОВІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРАЦІ

1973

1. Обзор материалов Польской Народной Республики по проблемам учебника / Р. А. Арцишевский. – М. : Просвещение, 1973. – 60 с.

1974

2. Мироззрение и формирование личности / Р. А. Арцишевский // Проблемы формирования научного мироззрения студентов в процессе изучения общественных наук : материалы Всесоюз. науч.-метод. конф. – М. : Изд-во МГУ, 1974. – С. 207–210.
3. Разработка проблем школьного учебника в ПНР / Р. А. Арцишевский // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1974. – Вып. 2. – С. 114–120.

1975

4. Особенности формирования социальной позиции личности / Р. А. Арцишевский // Комплексное изучение человека и формирование всесторонне развитой личности : тезисы докл. Всесоюз. науч. конф. – М. : Знание, 1975. – Вып. 1. – Ч. 1. – С. 32–35.

1978

5. Мироззрение в структуре общественного сознания : автореф. дис. ... канд. филос. наук / Р. А. Арцишевский. – М. : МГПИ, 1978. – 16 с.

1981

6. Корінна протилежність наукового і релігійного світогляду / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : Знання, 1981. – 30 с.

1982

7. Комуністичне виховання / Р. А. Арцишевський, А. Г. Величко, М. П. Сахно // Економічний і соціальний розвиток м. Луцька: Комплексний план на 1981–1985 рр. і на період до 1990 р. – Луцьк, 1982. – 2 друк. арк.

8. Вправи і завдання для використання програмно-контролюючих пристроїв у курсі марксистсько-ленінської філософії / Р. А. Арцишевський, Й. Н. Храковський. – Луцьк : ЛДПІ, 1982. – Ч. 2. – 38 с.
9. Робоча програма для студентів з курсу філософії / Р. А. Арцишевський, Ю. Т. Василенко, М. П. Сахно. – Луцьк : ЛДПІ, 1982. – Ч. I. – 48 с.
10. Робоча програма для студентів з курсу філософії / Р. А. Арцишевський, І. Й. Береговой, М. П. Сахно. – Луцьк : ЛДПІ, 1982. – Ч. II. – 52 с.

1983

11. Формування комуністичного світогляду / Р. А. Арцишевський, В. А. Шийчук // Комуністичне виховання студентів педвузів. – К., 1983. – Ч. II. – С. 117–126.
12. Критика антимарксистських концепцій в лекції / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : Знання, 1983. – 18 с.
13. Формирование научного мировоззрения / Р. А. Арцишевский, В. А. Шийчук // Коммунистическое воспитание студентов педвузов. – Киев : М-во народ. образования, 1983. – 0,6 печ. л.

1984

14. Мировоззрение как общественное явление / Р. А. Арцишевский. – М. : ИНИОН АН СССР, 1984. – № 15568. – 468 с.

1985

15. Реализация мировоззренческой функции философии в процессе подготовки будущего специалиста / Р. А. Арцишевский // Совершенствование профессиональной подготовки специалистов : сб. науч. ст. – М. : НИИ ВШ АПН СССР, 1985. – № 353-369. – 0,3 печ. л.
16. Мировоззрение как проблема исторического материализма / Р. А. Арцишевский // Мировоззрение: опыт теоретического анализа : материалы Всесоюз. науч.-практ. конф. (Москва, 17–18 апр. 1984 г.). – М. : ИФ АН СССР, 1985. – С. 48–51.

1986

17. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие / Р. А. Арцишевский. – Львов : ИО “Вища шк.”, 1986. – 198 с.

18. Робоча програма для студентів з курсу філософії / Р. А. Арцишевський, Л. В. Артенюк, І. Й. Береговой. – Луцьк : ЛДП, 1986. – Ч. I. – 18 с.
19. Робоча програма для студентів з курсу філософії / Р. А. Арцишевський, Ю. Т. Василенко. – Луцьк : ЛДП, 1986. – Ч. II. – 20 с.

1987

20. Возникновение мировоззрения в процессе становления социального субъекта / Р. А. Арцишевский. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – 25 с.
21. Разработка проблемы мировоззрения в немецкой классической философии / Р. А. Арцишевский. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – 24 с.
22. Проблема мировоззрения в средневековой арабо-мусульманской философии / Р. А. Арцишевский. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – 20 с.
23. Социальное отражение и его структура / Р. А. Арцишевский. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – 24 с.
24. Какая нам нужна философия? / Р. А. Арцишевский. – М. : ИНИОН АН СССР, 1987. – 20 с.
25. Мировоззрение как общественное явление : автореф. дис. ... д-ра филос. наук / Р. А. Арцишевский. – М. : ИФ АН СССР, 1987. – 36 с.
26. Роль школьно-краеведческих атласов в развитии мышления учащихся / Р. А. Арцишевский, Н. П. Сахно // Материалы Всесоюз. конф. – Луцк, 1987. – С. 70–72.

1988

27. Концепція ігрової діяльності в педагогічній системі А. С. Макаренка / Р. А. Арцишевський // Тези доп. наук.-практ. семінару, присв. 100-річчю з дня народж. А. С. Макаренка. – Луцьк : ЛДП, 1988. – С. 9–11.
28. Роль и место мировоззрения в системе общественного сознания / Р. А. Арцишевский // Мировоззрение в системе общественного сознания : тезисы Всесоюз. конф. – Воронеж, 1988. – Ч. I. – С. 3–5.

29. Виховання історією / Р. А. Арцишевський, І. А. Шершова // Проблеми формування особистості вчителя в педагогічному вузі : тези доп. наук.-практ. семінару. – Луцьк : ЛДПІ, 1988. – С. 53–56.
30. Розвиток краєзнавчої науки на Волині (1939–1985 рр.) / Р. А. Арцишевський, Г. В. Бондаренко, Н. В. Бурчак, Б. О. Ярош // Минуле і сучасне Волині : тези доп. та повідомл. II Волин. іст.-краєзн. конф. – Луцьк : ЛДПІ, 1988. – Ч. I. – С. 3–7.
31. Використання ідей В. О. Сухомлинського про формування наукового світогляду в умовах перебудови народної освіти / Р. А. Арцишевський // Творче використання теоретичної спадщини В. О. Сухомлинського в умовах перебудови народної освіти : тези наук. конф. / відп. ред. Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ЛДПІ, 1988. – С. 3–6.

1989

32. Використання педагогічних ідей Н. К. Крупської в умовах перебудови народної освіти / Р. А. Арцишевський, Г. В. Бондаренко, Н. В. Бурчак, В. Я. Ілляшенко // Н. К. Крупська і сучасна школа : тези доп. та повідомл. наук.-метод. конф. / відп. ред. Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ЛДПІ, 1989. – С. 1–4.
33. Актуальні проблеми марксистсько-ленінської філософії : навч. програма, плани семінар. занять, практик. завдання, питання для повторення / Р. А. Арцишевський, М. П. Сахно, Ю. Т. Василенко, В. Є. П'ятін. – Луцьк : Знання, 1989. – 48 с.
34. Проблеми формування особистості вчителя та шляхи його підготовки до всебічного розвитку учнів / Р. А. Арцишевський // Тези доп. та повідомл. наук.-практ. семінару / відп. ред. Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ЛДПІ, 1989. – Ч. 1–2. – С. 3–20.
35. О создании целостной концепции мировоззренческого образования / Р. А. Арцишевский // Актуальные вопросы перестройки марксистско-ленинского образования молодежи : тезисы докл. Всесоюз. науч.-практ. конф. / отв. ред. Р. А. Арцишевский. – Луцк : ЛГПИ, 1989. – С. 3–6.

1990

36. Інститут сьогодні. Минуле і сучасне Волині: освіта, наука, культура / Р. А. Арцишевський, Г. В. Бондаренко, Б. Й. Заброварний,

- В. Я. Ілляшенко // Тези доп. та повідомл. IV Волин. іст.-краєзн. конф. (13–14 квіт. 1990 р.). – Луцьк, 1990. – Ч. I. – С. 3–5.
37. Примерная программа курса “Человек и общество” / Р. А. Арцишевский (науч. рук.), Ф. Б. Горелик, А. В. Киричук, Н. Г. Ничкало и др. // Варианты типовых программ по курсу “Человек и общество”. – М. : Госкомитет СССР по нар. образованию, 1990. – С. 11–42.
38. Світ і людина : експерим. підруч. для 8 кл. / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : [б. в.], 1990. – Ч. I. – 164 с.
39. Мир и человек : експерим. учеб. для 8 кл. / Р. А. Арцишевский. – Луцк : [б. и.], 1990. – Ч. I. – 160 с.
40. Світ і людина : експерим. підруч. для 8 кл. / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : [б. в.], 1990. – Ч. II. – 162 с.
41. Мир и человек : експерим. учеб. для 8 кл. / Р. А. Арцишевский. – Луцк : [б. и.], 1990. – Ч. II. – 164 с.
42. Світ і людина : експерим. підруч. для 8 кл. / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : [б. в.], 1990. – Ч. III. – 72 с.
43. Примерная программа курса “Человек и общество” / Р. А. Арцишевский (рук. авт. коллектива), Н. Н. Коваленко, Н. Г. Ничкало, А. И. Сиротенко и др. // Преподавание истории в школе. – М., 1990. – № 5. – С. 134–146.
44. Курс “Человек и общество”: концепция, внедрение, эксперимент / Р. А. Арцишевский // Методологические и методические проблемы курса “Человек и общество” в средних учебных заведениях : тезисы докл. Всесоюз. науч.-практ. конф. 9–11 окт. 1990 г. / отв. ред. Р. А. Арцишевский. – Луцк : ЛГПИ, 1990. – С. 8–15.

1991

45. Людина і суспільство: Проект програми інтегрованого курсу для середніх загальноосвітніх шкіл / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), Ф. Б. Горелик, М. М. Коваленко та ін. – К. : М-во нар. освіти України, 1991. – 24 с.
46. Программа курса “Человек и общество” / Р. А. Арцишевский (рук. авт. коллектива), Ф. Б. Горелик, Н. Н. Коваленко и др. // Варианты учебных программ курса “Человек и общество” для общеобразова-

- тельних шкіл и профтехучилищ. – М. : Госкомитет ССРСР по народному образованию, 1991. – С. 75–101.
47. Примерная программа курса “Человек и общество” / Р. А. Арцишевский (рук. авт. коллектива), Ф. Б. Горелик, Н. Н. Коваленко и др. – Киев : М-во нар. образования Украины, 1991. – 31 с.
48. Світ і людина : експерим. підруч. для 8 кл. – Ч. I. – 2-е вид. / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : РЦСОМ, 1991. – 130 с.
49. Мир и человек : експерим. учеб. для 8 кл. – Ч. I. – 2-е изд. / Р. А. Арцишевский. – Луцк : РЦСОМ, 1991. – 156 с.
50. Програма перехідного курсу “Людина і суспільство” для середніх навчальних закладів / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. С. Возняк, А. А. Журавльов, Л. Й. Кондратик та ін. – Луцьк : РЦСОМ, 1991. – 24 с.
51. Ректор Н. В. Бурчак / Р. А. Арцишевський, Г. В. Бондаренко, В. Я. Ілляшенко // Минуле і сучасне Волині : тези доп. V Волин. іст.-краєзн. конф. – Луцьк : ЛДП, 1991. – С. 3–7.
52. Програма перехідного курсу “Людина і суспільство” / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. С. Возняк, А. А. Журавльов, М. М. Коваленко та ін. – К. : Трибуна, 1991. – № 11. – С. 20–24.
53. Деякі методологічні питання вивчення культури Волині / Р. А. Арцишевський // Тези конф., присвяч. “Атласу історії культури Волинської області”. – Луцьк : ЛДП, 1991. – С. 15–17.
54. Програма курсу “Людина і суспільство” для середніх навчальних закладів / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. С. Возняк, А. А. Журавльов, М. М. Коваленко та ін. – К. : Освіта, 1991. – 24 с.
55. Розділи з підручника “Людина і суспільство” для 11 класу / Р. А. Арцишевський. – К. : Трибуна, 1991. – № 12. – С. 23–28.

1992

56. Світ і людина : пробний підруч. для 8 кл. / Р. А. Арцишевський. – К. : Освіта, 1992. – 208 с.
57. Людина і суспільство : експерим. підруч. для 11 кл. – Т. I / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), Т. В. Говорун, А. А. Журавльов, Л. Й. Кондратик та ін. – К. : Компас, 1992. – 256 с.
58. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. 1 / Р. А. Арцишевський, А. А. Журавльов. – Луцьк : РЦСОМ, 1992. – 136 с.

59. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. I / Р. А. Арцишевський, А. А. Журавльов. – Т. : Діалог, 1992. – 136 с.
60. Розділи з підручника “Людина і суспільство” для 11 кл. / Р. А. Арцишевський. – К. : Трибуна, 1992. – № 2. – С. 17–25.
61. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. II / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), Т. В. Говорун, Л. Й. Кондратик, В. Д. Лагутін та ін. – Луцьк : РЦСОМ, 1992. – 160 с.
62. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. II / Р. А. Арцишевський (тит. ред.), Т. В. Говорун, Л. Й. Кондратик та ін. – Т. : Діалог, 1992. – 160 с.
63. Людина серед людей : експерим. підруч. для 9 кл. / Р. А. Арцишевський (тит. ред.), Ю. С. Войцеховський, В. Н. Поздняков, Т. А. Чубукова. – Луцьк : РЦСОМ, 1992. – 160 с.
64. Человек среди людей : эксперим. учеб. для 9 кл. – Ч. I / Р. А. Арцишевський (тит. ред.), Ю. С. Войцеховський, В. М. Поздняков, Т. А. Чубукова. – Луцьк : РЦСОМ, 1992. – 160 с.
65. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. III / Р. А. Арцишевський (тит. ред.), С. С. Возняк, М. М. Коваленко, В. Д. Лагутін. – Луцьк : РЦСОМ, 1992. – 102 с.
66. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. III / Р. А. Арцишевський (тит. ред.), С. С. Возняк, М. М. Коваленко, В. Д. Лагутін. – Т. : Діалог, 1992. – 102 с.
67. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. – Ч. IV / Р. А. Арцишевський (тит. ред.), В. І. Бортніков, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик та ін. – Т. : Діалог, 1992. – 90 с.
68. Розділи з підручника “Людина і суспільство” / Р. А. Арцишевський. – К. : Трибуна, 1992. – № 7. – С. 11–14.

1993

69. Історична освіта: теоретичні схеми і дійсність / Р. А. Арцишевський // Основні напрями вдосконалення шкільної історичної освіти як важливої складової частини відродження національної школи : зб. матеріалів обл. наук.-практ. конф. (24–25 берез. 1993 р.). – Луцьк, 1993. – С. 5–8.
70. Структура духовної культури і зміст шкільної освіти / Р. А. Арцишевський // Гуманізація національної освіти України: здобутки,

проблеми, пошуки : матеріали наук. конф. – Луцьк : ЛДП, 1993. – С. 1–4.

71. Програма курсу “Людина і суспільство” для 8–11 кл. – Ч. I : Світ і людина / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), В. К. Баран, С. О. Бондарук та ін. // Людина і суспільство. – 1993. – № 1. – С. 2–3.
72. Програма курсу “Людина і суспільство” для 8–11 кл. – Ч. II : Людина серед людей / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик, М. Д. Півницький // Людина і суспільство. – 1993. – № 2. – С. 1–2.
73. Програма курсу “Людина і суспільство” для 8–11 кл. – Ч. III : Особа і суспільство / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик, М. Д. Півницький // Людина і суспільство. – 1993. – № 3. – С. 1–2.
74. Програма курсу “Людина і суспільство” для 8–11 кл. – Ч. IV : Людина в сучасному світі / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик, М. Д. Півницький // Людина і суспільство. – 1993. – № 4. – С. 1, 4.
75. Програма перехідного курсу “Людина і суспільство” для 11 кл. / Р. А. Арцишевський, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик // Людина і суспільство. – 1993. – № 5. – С. 1, 4.
76. Інтеграційні процеси в культурі та їх відображення у змісті освіти / Р. А. Арцишевський // Школа майбутнього: Гуманізація та гуманітаризація освіти : матеріали Міжнар. наук. конф. – Луцьк : ЛДП, 1993. – С. 3–7.

1994

77. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. Т. 2. – Ч. III–IV / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. О. Бондарук, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик та ін. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 1994. – 186 с.

1995

78. Освітньо-виховні ідеали В. О. Сухомлинського в контексті сучасності / Р. А. Арцишевський, М. Я. Антонець, Т. П. Остапйовська // Матеріали перших Всеукр. пед. читань. – Луцьк, 1995. – С. 17–24.

79. Програма перехідного курсу “Людина і суспільство” для 11 кл. загальноосвітніх шкіл / Р. А. Арцишевський, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик, А. А. Сищук // Інформ. бюл. М-ва освіти України. – К. : МО України, 1995. – С. 8–14.

1996

80. Світ і людина : підруч. для 8–9 кл. загальноосвітніх шкіл / Р. А. Арцишевський. – К. : АртЕк, 1996. – 440 с.
81. Світ і людина : підруч. для 8–9 кл. загальноосвітніх шкіл / Р. А. Арцишевський. – К. : Перун, 1996. – 424 с.

1997

82. Особа і суспільство : підруч. для 10 кл. / Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарук, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик. – К. : Перун, 1997. – 324 с.
83. Людина в сучасному світі : підруч. для 11 кл. / Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарук, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик. – К. : Перун, 1997. – 225 с.
84. Світ, людина, суспільство : хрестоматія / І. П. Арцишевська, Р. А. Арцишевський. – К. : Перун, 1997. – 400 с.
85. Державний стандарт загальної середньої освіти: Освітня галузь “Суспільствознавство” (Проект) / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), Н. М. Бібік, В. А. Рижко та ін. – К. : Генеза, 1997. – 74 с.
86. Державний стандарт початкової ланки освіти: Суспільствознавство / Р. Арцишевський, Н. Бібік // Початкова школа. – 1997. – № 7. – С. 12–14.
87. Державний стандарт загальної середньої освіти: Освітня галузь “Суспільствознавство” (Проект) / Р. А. Арцишевський (кер. авт. кол.), Н. М. Бібік, В. А. Рижко та ін. // Освітня галузь “Суспільствознавство”. – К. : Генеза, 1997. – С. 14–36.

1998

88. Світ і людина. Світ, людина, суспільство : програми для загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних училищ / Р. А. Арцишевський (наук. кер.), С. О. Бондарук, В. І. Бортніков та ін. – К. : Перун, 1998. – 64 с.

1999

89. Проблема гуманізації освіти в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевський // Педагогічна теорія та педагогічний досвід: перспективи і розвиток : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (17–19 груд. 1998 р.). – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – С. 10–16.
90. Він мав справжній дар бути Людиною / Р. Арцишевський // Чуєш, брате мій: Спогади про Н. В. Бурчака. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – С. 6–8.
91. Методичні принципи світоглядної освіти / Р. А. Арцишевський // Педагогічний пошук. – 1999. – № 4. – С. 62–66.
92. Виступ на Загальних зборах АПН України 15 грудня 1998 р. “Головні засади науково-дослідницької роботи – Людина, її особистісний розвиток” / Р. Арцишевський // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 1. – С. 20.
93. Віталогія як філософське вчення про життя людини / Р. А. Арцишевський // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. Сер. : “Філософські науки”. – 1999. – № 11. – С. 28–32.

2000

94. Роль самосвідомості у становленні соціального суб’єкта / Р. А. Арцишевський // Соціальні студії. – 2000. – № 1. – С. 2–9.
95. Вихідні засади світоглядної освіти / Р. А. Арцишевський // Проблеми філософсько-світоглядних основ концепції розвитку освіти та навчання : матеріали Всеукр. наук. конф. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – С. 10–20.
96. Визначення цілей освіти як необхідного чинника її гуманізації / Р. А. Арцишевський // Гуманізація і гуманітаризація математичної освіти в школі та вищому навчальному закладі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (21–22 квіт. 2000 р.). – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – С. 7–9.
97. Освітня галузь “Людина і світ” / Р. А. Арцишевський, Н. М. Бібік, В. Р. Ільченко та ін. // Державний стандарт початкової загальної освіти. – К., 2000. – С. 39–51.

2001

98. Програма курсу “Я і Україна”. 1 клас / Р. Арцишевський (кер. авт. кол.), Є. Дурманенко, Р. Рославець // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 14–17.
99. Програма курсу “Я і Україна”. 2 клас / Р. Арцишевський (кер. авт. кол.), Є. Дурманенко, Р. Рославець // Початкова школа. – 2001. – № 2. – С. 31–32.
100. Програма курсу “Я і Україна” / Р. Арцишевський (кер. авт. кол.), Є. Дурманенко, Р. Рославець та ін. // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–2 класи. – К. : Початк. шк., 2001. – С. 288–295.
101. Програма курсу “Я и Украина” / Р. Арцишевский (рук. авт. коллектива), Е. Дурманенко, Р. Рославец и др. // Программы для средней общеобразовательной школы. – Киев : Початк. шк., 2001. – С. 286–293.
102. Програма курсу “Людина і суспільство” для 11 класу / Р. Арцишевський (кер. авт. кол.), С. Возняк, Є. Дурманенко та ін. // Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Шкільний світ, 2001. – С. 42–80.
103. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Людина і суспільство. 11 клас / Р. Арцишевський (наук. кер.), М. Арцишевська, С. Возняк та ін. // Історія в школах України. – 2001. – № 5. – С. 16–25.
104. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Людина і суспільство. 11 клас / Р. Арцишевський (наук. кер.), М. Арцишевська, С. Возняк та ін. // Історія в школах України. – 2001. – № 6. – С. 7–12.
105. Програма курсу “Людина і суспільство”. 11 клас / Р. Арцишевський (кер. автор. кол.), М. Арцишевська, С. Возняк та ін. // Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Шкільний світ, 2001. – С. 42–80.
106. Світоглядна освіта / Р. А. Арцишевський // Педагогічний словник. – К. : Пед. думка, 2001. – С. 412.
107. Програма курсу “Громадянська освіта” для 9–11 класів / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка, І. М. Гейко та ін. – К. : Генеза, 2001. – 20 с.

108. Імідж сучасного вчителя / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка, І. М. Гейко та ін. – Полтава : [б. в.], 2001. – 24 с.

2002

109. Програма курсу “Я і Україна” / Р. Арцишевський (кер. авт. кол.), Є. Дурманенко, Р. Рославець та ін. // Програми для середньої загальноосвітньої школи: 3–4 класи. – К. : Початк. шк., 2002. – С. 48–56.
110. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. / Р. А. Арцишевський (наук. кер.), С. О. Бондарук, С. С. Возняк та ін. – К. : Перун, 2002. – 416 с.
111. Человек и общество : учеб. для 11 кл. / Р. А. Арцишевский (науч. рук.), С. А. Бондарук, С. С. Возняк и др. – Киев : Перун, 2002. – 432 с.
112. Громадянська освіта : навч. посіб. для 9 кл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка, І. М. Гейко та ін. – К. : Генеза, 2002. – 152 с.
113. Громадянська освіта : навч. посіб. для 10 кл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка, І. М. Гейко та ін. – К. : Генеза, 2002. – 192 с.
114. Громадянська освіта : навч. посіб. для 11 кл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка, І. М. Гейко та ін. – К. : Генеза, 2002. – 200 с.
115. Громадянська освіта : кн. для вчителя. 9–11 кл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Бакка, І. М. Гейко та ін. – Л. : Тека, 2002. – 198 с.
116. Я і світ: Я і Україна : підруч. для 1 кл. / Р. А. Арцишевський, С. В. Балашова. – К. : Літера, 2002. – 104 с.
117. Методологічні засади оновлення змісту освіти / Р. А. Арцишевський // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. – Х. : ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 270–284.
118. Підготовка викладачів соціальних дисциплін: теоретичні засади, педагогічний досвід, сучасні проблеми / Р. А. Арцишевський // Педагогічний пошук. – 2002. – № 4. – С. 11–13.
119. Жизнь человека как предмет философского освоения / Р. А. Арцишевский // Философский век. Альманах. – Вып. 23. Науки о человеке в современном мире : материалы Междунар. конф. (Санкт-Петербург, 19–21 дек. 2002 г.). – СПб. : Санкт-Петербург. Центр истории идей, 2002. – Ч. 3. – С. 126–133.

120. Підручнику “Людина і суспільство” десять років / Р. А. Арцишевський // Освіта України. – 2002. – № 72–73. – С. 7.

2003

121. Функції шкільного підручника / Р. А. Арцишевський // Проблеми сучасного підручника. – К. : Пед. думка, 2003. – С. 153–160.

122. До проблеми духовності / Р. А. Арцишевський // Формування духовної культури особистості в процесі навчання математики в школі та вищому навчальному закладі : матеріали конф. – Луцьк, 2003. – С. 3–7.

123. Проблема гармонізації етносоціальних відносин в умовах перехідного суспільства / Р. А. Арцишевський // Соціальні проблеми в умовах трансформації суспільства : матеріали Міжнар. конф. – Пйотрков-Трибунальський (Республіка Польща), 2003. – 0,7 друк. арк.

124. Обличчя міста і його душа / Р. А. Арцишевський // Луцьк у 50-х роках ХХ століття на світлинах Ірини Левчанівської. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. – С. 105–106.

125. Навчальна програма з курсу “Людина і суспільство” для учнів 10–11 класів суспільно-гуманітарного профілю / Р. А. Арцишевський (наук. кер.), М. Р. Арцишевська, О. А. Шаповал // Викладання історії в школах України. – 2003. – № 5. – С. 23–32.

126. Навчальна програма з курсу “Людина і суспільство” для учнів 10–11 класів суспільно-гуманітарного профілю / Р. А. Арцишевський (наук. кер.), М. Р. Арцишевська, О. А. Шаповал // Викладання історії в школах України. – 2003. – № 6. – С. 27–36.

127. Курс “Людина і суспільство”. Методика викладання : метод. посіб. для вчителів / Р. А. Арцишевський. – К. : Перун, 2003. – 256 с.

128. Навчальна програма з курсу “Я і Україна”: 3-й кл. / Р. А. Арцишевський (наук. кер.), Є. Дурманенко, Р. Рославець та ін. // Початкова школа. – 2003. – № 1. – С. 8–11.

129. Навчальна програма з курсу “Я і Україна”: 4-й клас / Р. А. Арцишевський (наук. кер.), Є. Дурманенко, Р. Рославець та ін. // Початкова школа. – 2003. – № 2. – С. 10–12.

130. Державні стандарти базової і повної середньої освіти [Проект] / Р. А. Арцишевський, Н. М. Бібік та ін. // Освіта України. – 2003. – № 1–2. – С. 1–4.

131. Чи потрібне у школі людинознавство? / Р. А. Арцишевський // Філософські проблеми гуманізації освіти : матеріали Міжнар. наук. конф. – О. : Вид-во ОДУ, 2003. – С. 29–31.

2004

132. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. / Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарук, С. С. Возняк та ін. – К. : Перун, 2004. – 416 с.

133. Человек и общество : учеб. для 11 кл. / Р. А. Арцишевский, С. А. Бондарук, С. С. Возняк. – К. : Перун, 2004. – 432 с.

134. Філософське вчення про життя людини / Р. А. Арцишевський // Людина–Світ–Культура. Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень : матеріали Міжнар. наук. конф. – К., 2004. – С. 925–927.

135. Формування національної самосвідомості як чинник розвитку українського суспільства / Р. А. Арцишевський // Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк, 2004. – С. 24–26.

136. Світоглядна освіта як головний чинник розвитку духовності / Р. А. Арцишевський // Духовність особистості: методологічні та методичні аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Луцьк : Надстир'я, 2004. – С. 22–26.

137. Формування оцінних ставлень і ціннісних орієнтацій учнівської молоді / Р. А. Арцишевський // Педагогічний пошук. – 2004. – № 2. – С. 12–16.

138. Чи існує “основне питання філософії”? / Р. А. Арцишевський // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – 2004. – № 2. – С. 55–60.

139. Необхідність і можливості вироблення сучасної картини світу / Р. А. Арцишевський, Т. Я. Шоломицька // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. : зб. наук. пр. – Суми, 2004. – Вип. 3. – С. 7–10.

140. Новая картина мира или мировоззрение? / Р. А. Арцишевский // Философия природы и практическая философия : материалы конф. – Киев, 2004. – С. 9–12.

141. Підручник учора, сьогодні, завтра / Р. А. Арцишевський // Підручник ХХІ століття. – 2004. – № 1–4. – С. 22–28.

142. Творення підручників: школа Яна Амоса Коменського / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевський // Підручник XXI століття. – 2004. – № 1–4. – С. 98–106.
143. “Усе про людину”. Популярна серія для учнів середніх і старших класів. (Концепція видавничого проекту) / Р. А. Арцишевський // Підручник XXI століття. – 2004. – № 1–4. – С. 124–127.
144. Особливості оцінного освоєння дійсності / Р. А. Арцишевський // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – 2004. – № 6. – С. 64–70.

2005

145. Філософія: Програма, плани семінарських занять, методичні рекомендації для аспірантів та здобувачів усіх спеціальностей (окрім філософських) / Р. А. Арцишевський, Ю. Т. Василенко, О. І. Ситник, О. Ю. Сильвестрова. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 144 с.
146. Програма спецкурсу “Філософія життя (основи віталогії)” для студентів гуманітарних спеціальностей [Проект] / Р. А. Арцишевський // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – 2005. – № 5. – С. 137–143.

2006

147. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. / Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарук, С. С. Возняк та ін. – К. : Перун, 2006. – 416 с.
148. Роль самосвідомості у формуванні громадянської позиції молодших школярів / Р. Арцишевський, О. Попруга // Наука, освіта, суспільство очима молодих : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. – Рівне, 2006. – С. 206–207.
149. Тестові завдання з курсу “Людина і суспільство” / Р. А. Арцишевський, С. С. Возняк, Л. Й. Кондратик, О. А. Сохацька. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 192 с.
150. Формування самосвідомості учнів в умовах поліетнічного суспільства / Р. А. Арцишевський // Розвиток освіти в поліетнічних регіонах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Ялта, 2006. – С. 37–49.

2007

151. Інтеграція змісту освіти : наук. моногр. / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевський. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 312 с.

152. Світоглядна освіта в умовах переходу до інформаційного суспільства / Р. А. Арцишевський // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України : у 5 т. Т. 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. – К. : Пед. думка, 2007. – С. 45–58.
153. Каталізатор духовності (концептуальні засади створення підручників суспільно-гуманітарного циклу) / Р. А. Арцишевський // Проблеми шкільного підручника. – Вип. 7. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 215–231.
154. Національна самосвідомість як чинник розвитку українського суспільства / Р. А. Арцишевський // Соціокультурні аспекти утвердження української національної ідеї : зб. матеріалів міжвузів. наук.-практ. семінару “Українська національна ідея в контексті викладання соціогуманітарних дисциплін у вищій школі”. – Луцьк : Волин. кн., 2007. – С. 9–17.
155. Я і світ (за програмою “Я і Україна”). 1 клас : підруч. для спец. загальноосвіт. шк. для дітей зі зниженим зором / Р. А. Арцишевський, С. П. Балашова. – К. : Літера ЛТД, 2007. – 144 с.

2008

156. Серце, віддане дітям / Р. А. Арцишевський // Педагогічний пошук. – 2008. – № 1. – С. 7–10.
157. Світоглядна освіта в умовах переходу до інформаційного суспільства / Р. А. Арцишевський // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 7–10.
158. Проблема № 1 (Мислителі й філософи про природу і сутність людини) / Р. А. Арцишевський // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки. Серія: Філософські науки. – 2008. – № 12. – С. 5–18.
159. Людина і суспільство : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. шк. / Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарук, С. С. Возняк та ін. – К. : Перун, 2008. – 416 с.
160. Я і світ (за програмою “Я і Україна”). 2 клас : підруч. для спец. загальноосвіт. шк. для дітей зі зниженим зором / Р. А. Арцишевський, С. П. Балашова. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 160 с.
161. Світоглядна освіта в умовах переходу до інформаційного суспільства / Р. А. Арцишевський // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 7–10.

162. Духовні передумови розвитку особистості як суб'єкта діяльності / Р. А. Арцишевський // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі. – К. : АПН України, 2008. – С. 72–78.
163. На шляху до людини (Ідеї людиноцентризму в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського) / Р. А. Арцишевський // Наук. зап. – Вип. 78 (1). – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 20–25.
164. І методика, і теорія / Р. А. Арцишевський // Методологія та методика післядипломної педагогічної освіти. – Луцьк : ВІППО, 2008. – С. 4–8.

2009

165. Керманіч науки / Р. Арцишевський // Людина. Ректор. Педагог. Спогади про Н. В. Бурчака. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. – С. 32–37.
166. Удосконалення змісту освіти і підготовка нових вчителів / Р. А. Арцишевський // Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область. – К. : Знання України, 2009. – С. 327–363.
167. Методичні особливості проведення уроків з предметів суспільно-гуманітарного циклу : зб. наук. ст. / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ВІППО, 2009. – С. 7–15.
168. Человек и общество : хрестоматия / Р. А. Арцишевский (науч. рук.), М. Р. Арцишевская, С. С. Возняк, Л. И. Кондратик. – Луцк : ВАТ “Волин. обл. друк.”, 2009. – 468 с.

2010

169. Від сайєнтизму до людиноцентризму / Р. Арцишевський // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 9–12.

2011

170. На шляху до загальнолюдського світогляду / Р. Арцишевський // Шлях освіти. – 2011. – № 1. – С. 17–20.
171. Ресурси морального виховання / Р. А. Арцишевський // Педагогічний пошук. – 2011. – № 2. – С. 3–6.

172. На шляху до Людини : вибр. пед. ст. / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – 348 с.
173. Філософська антропологія (Філософія людини) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. Ч. I / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – 552 с.
174. Філософська антропологія (Філософія людини) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. Ч. II / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – 440 с.
175. Духовне осягнення дійсності : монографія / Р. А. Арцишевський. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – 245 с.

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ВИДАННЯ

Квіти кохання. Етюд // Ленінський шлях. – 1960.

Мрійники. Етюд // Ленінський шлях. – 1960.

Пісня про Лучеськ // Літературна Україна. – 1996.

Поезії // Перевесло. Антологія. У 2-х т. Т. 1. Поезія. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 5–16.

Казка про щастя // Волинь: Всеукр. суспільно-політичний, літературно-мистецький часоп. – 2005. – № 7. – С. 165–182.

Атом вечности: Поэзы. – Луцк : “РВ”, 2011. – 106 с.

Стихи разных лет. – Луцк : “РВ”, 2011. – 120 с.

Казки і легенди. – Луцьк : “РВ”, 2011. – 48 с.

ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Газети, в яких друкувалися праці Р. А. Арцишевського

Ківерцівська районна газета “Ленінський шлях” (1959–1964 рр.)

“Московский университет” (1965 р.)

Семенівська районна газета “Ленинский путь” (Горьковська обл. – 1966 р.)

Сахалінська обласна газета “Советский Сахалин” (1967 р.)

“Известия” (Москва – 1968 р.)

Ногінська районна газета “Знамя коммунизма” (Московська обл. – 1969–1970 рр.)

“Книжное обозрение” (Москва – 1972 р.)

Волинська обласна газета “Радянська Волинь” (1986 р.)

Друкований орган РЦСОМ “Людина і суспільство” (1993 р.)

“Освіта України” (Київ – 2002 р.)

РЕДАКТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Співредактор і співупорядник (разом з В. Г. Бейлінсоном і Г. М. Володимирською) щорічника “Проблемы школьного учебника”. Вып. 1–7.

Вып. 1. – М. : Просвещение, 1974 (16 печ. л.).

Вып. 2. – М. : Просвещение, 1974 (10 печ. л.).

Вып. 3 : Структура учебника. – М. : Просвещение, 1975 (14,5 печ. л.).

Вып. 4 : Учебник в системе средств обучения. – М. : Просвещение, 1976 (14 печ. л.).

Вып. 5 : Методы анализа и оценки учебника. – М. : Просвещение, 1977 (14,5 печ. л.).

Вып. 6 : Вопросы теории учебника. – М. : Просвещение, 1978 (18 печ. л.).

Вып. 7 : Воспитательные функции учебника. – М. : Просвещение, 1979 (15 печ. л.).

Головний редактор Наукового вісника ВНУ ім. Лесі Українки. Серія: Філософські науки.

Перший заступник головного редактора часопису “Підручник XXI століття” (Київ).

Член редакційних колегій часописів:

“Педагогічний пошук” (Луцьк);

“Гуманітарні науки” (Ялта – Київ);

“Педагогічні технології” (Луцьк);

“Філософія і психологія” (Івано-Франківськ).

ГАЗЕТНІ ІНТЕРВ'Ю

Пирожик Олександр. На шляху до університету / Олександр Пирожик // Волинський вісник. – 1993. – 7 трав.

Коломойцева М. Воспитать личность / М. Коломойцева // Севастопольская газета. – 1993. – 4 сент.

Русич Олекса. Кандидат / Олекса Русич // Надвечір'я. – 1994. – 22 берез.

Андрійчук Микола. Визнаю один культ – освіти / Микола Андрійчук // Волинь. – 1994. – 24 берез.

Колосок Святослав. Потрібна своя українська програма / Святослав Колосок // Волинь експрес. – 1994. – 25 берез.

В Арцишевського гості з Бразилії і США // Молода Волинь. – 1994. – 25 берез.

Найбільша цінність – людина // Волинський вісник. – 1994. – 25 берез.

Колосок Святослав. Человеческий фактор и рынок / Святослав Колосок // Деловая Украина. – 1995. – 15 февр.

Колосок Святослав. З поглядом у майбутнє / Святослав Колосок // Волинь експрес. – 1995. – 24 лют.

Хвень Ростислав. 20 підручників професора Арцишевського / Ростислав Хвень // Волинь. – 2002. – 6 серп.

Гарбарчук Кость. Волинський Ломоносов / Кость Гарбарчук // Експрес. – 2002. – 23 листоп.

Хвень Ростислав. “У всьому мрію я дійти самої суті...” Ростислав Хвень // ДЗ ? ... – 2003. – 16 січ.

Гарбарчук Кость. Пішки з Волині до Москви / Кость Гарбарчук // Вісник. – 2003. – 23 січ.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВЧЕНОГО

Хто є хто в Україні 1997 : біогр. слов. – К. : Фенікс, 1997. – С. 14.

Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 30.

Полвека на Моховой (1947–1997). – М. : Фак. журналістики МГУ, 1997. – С. 284.

Академія педагогічних наук України : інформ. довід. 1992–1997. – К. : Пед. думка, 1997. – С. 37.

Енциклопедія сучасної України. Т. 1. – К. : Нац. акад. наук України, 2001. – С. 737.

Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – С. 33.

Кравчук П. А. Книга рекордів Волині. 2005 / П. А. Кравчук. – 3-тє вид. – Луцьк : Волин. обл. друк. ; Любешів : Ерудит, 2005. – С. 198.

Академия педагогических и социальных наук : информ. справ. – М. : [б. и.], 2005. – С. 7.

Богуш М. І. Ківерцівщина: кризь віки і долі : іст.-краєзн. нариси / М. І. Богуш, Г. І. Павленко. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – С. 271.

Науковий вісник Волинського національного університету: Філософські науки. – 2006. – № 3. – С. 5–6.

Академія педагогічних наук України. 1992–2008 : інформ. довід. – К. : Пед. думка, 2008. – С. 77.

Україна наукова. Т. II. Національна академія педагогічних наук України. – К. : Укр. акад. геральдики, товарного знаку та логотипу, 2010. – С. 19, 104.

Наукові школи Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – С. 5–8 ; 2010. – С. 8–11.

Волинський національний університет імені Лесі Українки : ювілейне вид. до 70-річчя ВНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – С. 92–96, 156.

Професори Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – С. 6–7.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ У СВІТЛИНАХ

*Батьки: Антон Романович і Ольга Павлівна.
70-ті роки*

*Перша фотографія з батьком
і сестрою Лідію*

Шестикласник

На весіллі у брата

*Студент I курсу
МДУ ім. М. Ломоносова*

У поході

Одруження з Іриною. 1970 рік

З дочкою Маргаритою

*Під час військової перепідготовки
у таборі Московського інституту
військових перекладачів*

У ролі Нептуна на озері Світязь. 1981 рік

У колі сім'ї

*З дочкою Оленкою у Луцькому
міському парку. 1992 рік*

*Біля пам'ятника В. О. Сухомлинському
у с. Павлиш. 1999 рік*

*Зустріч у Голландському
парламенті. Гаага, 2000 рік*

*З голландськими колегами під час роботи
над проектом "Громадянська освіта".
Амстердам, 2000 рік*

*На фоні Ейфелевої вежі.
Париж, 2003 рік*

*На площі Святого Марка.
Венеція, 2003 рік*

Поряд зі Штраусом. Відень, 2003 рік

На Карловому мосту. Прага, 2003 рік

*Дружня зустріч із колегою з Іспанії
Хесусом Галіндасом*

З доньками Оленою і Маргаритою

*Виступ на засіданні вченої ради ВНУ
ім. Лесі Українки. 2007 рік*

На зустрічі з В. Г. Кременем. 2008 рік

*На врученні диплома магістра
дочці Олені. 2010 рік*

ЗМІСТ

Привітання	4
Вступне слово упорядника.....	5
Основні віхи життя і творчості	7
Дещо про себе	9
Наукові та науково-методичні праці.....	33
Літературно-художні видання	51
Журналістська діяльність	51
Редакторська діяльність.....	52
Газетні інтерв'ю	52
Довідкові джерела про вченого	53
Життєвий шлях у світлинах	55

Довідкове видання

РОМАН АНТОНОВИЧ АРЦИШЕВСЬКИЙ

Бібліографічний покажчик

Редактор і коректор *Н. Я. Ярмольчук*
Комп'ютерне верстання *М. Б. Філіповича*

Підп. до друку 11.08.2011 р. Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий. Обсяг 3,49 ум. друк. арк., 3,2 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр. Зам. 2547. Видавець і виготовлювач – Волинський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 3156 від 04.04.2008 р.

Роман Антонович Арцишевський

Біобібліографічний покажчик